

De sex världsreligionernas syn på sjukdom, lidande och död

I dagens Sverige möter vi inom sjukvården patienter som är anhängare av andra religioner än den evangelisk-lutherska. För att kunna visa den respekt som lagen kräver fordras kunskaper om hur dessa patienter vill bli behandlade. I artikeln ges en kortfattad översikt över de största religionerna som idag finns representerade i Sverige, med särskild tonvikt på praktiska frågor i samband med svår sjukdom och död.

En varm försommardag var jag på väg hem till en patient, som var inskriven i den lasarettanslutna hemsjukvården, LAH, i Örebro. Redan på 200 meters håll hörde jag högljudd klagan. Ju närmare jag kom, desto tydligare hördes skriken av sorg och förtvivlan. I trappuppgången var det kaos. Människor stod tätt församlade och grät över-siggivna.

När jag kunde tränga mig in i lägenheten fann jag patienten, en kvinna i 40-årsåldern, död på sin säng, omgiven av kvinnor som slet sitt hår och sina kläder. I ett hörn stod ett par av våra sjuksköterskor och såg lika främmande ut som jag kände mig. En syster till den döda fick syn på mig och kastade sig över mig och skrek: »Du måste göra henne levande igen!»

Det var en syriansk familj som hade mist en mamma, hustru och släkting i en cancersjukdom. De uttryckte sin sorg och förtvivlan på detta påtagliga sätt. De sjöng entoniga klagosånger, och när jag frågade om innehållet i dessa berättade de, att de besjöng den döda. De berättade hur hon hade varit och de beklagade hennes barn, som inte längre hade någon mamma.

Efter en stund var det en annan syster till den döda kvinnan som tog kommandot, och vi fick, tillsammans med några av de kvinnliga släktingarna, i lugn och ro göra i ordning den döda kroppen. De tog fram hennes brudklänning och gjorde henne fin för det sista avskedet. Innan jag lämnade familjen fick jag ta hand om två släktingar som svimmade av alla de starka känslorna.

Olika syn på orsak till sjukdom

I varje kultur uttrycker man sina känslor inför sjukdom, död och lidande på olika sätt. Det svenska samhället har under de senaste decennierna tagit emot människor med olika etniskt och kulturellt ursprung. Därför får vi nu lära känna dessa kulturer i vårt eget land. Lisbeth Sachs påpekar i sin bok »Sjukdom som oordning» att de flesta samhällen förhåller sig till sjukdom och död så, att man ser sjukdom som något avvikande – ett tecken på oordning – som man måste undvika [1].

I alla samhällen letar man också förklaringar till sjukdom och lidande. I vårt västerländska samhälle har vi vant oss vid ett rationellt tänkande med betoning av det kognitiva. Vi söker förklaringen till sjukdomen i kroppen och dess funktioner.

I många kulturer och samhällen misstänker man i stället att trolldom och magi är orsak till sjukdomen. Man anstränger sig att minnas allt som har hänt och som möjligen kan ha misshagat antingen en nu levande person eller en död anfader. Sedan försöker man blidka denna människa eller hämnas på honom.

Inte alltid självklart informera patienten

Enligt Hälso- och sjukvårdslagen (SOU 1978:25) har den som svarar för vårdåtgärderna också ansvaret för att patienten informeras. Lagen betonar att informationsbehovet varierar från patient till patient, beroende på patientens hälsotillstånd, sjukdomens art och svårighetsgrad och andra omständigheter kring patienten. Patienten skall visas omtanke och respekt.

SERIE Mångkulturell vård

Tidigare avsnitt i serien har varit införda i nr 10, 11, 12, 13, 14, 17, 19, 20 och 22.

När information skall lämnas till en person från en annan kultur finns, förutom språksvårigheter, även de kulturellt betingade olikheterna. I en muslimsk familj som jag mötte i samband med makens svåra sjukdom förklarade hustrun för mig att hennes plikt var att vända ljuset mot maken, inte att ta det ifrån honom. Därför kunde de inte samtala med varandra om hur allvarlig hans sjukdom var.

Vårt västerländska samhälle är extremt individcentrerat, men många andra samhällen ser i stället helheten i familjen eller släkten. För dem är det självklart att det är den viktigaste personen i släkten, kanske den äldste sonen, som skall få information, inte patienten själv. Man får då balansera mellan ansvaret att informera och respekten för kulturella olikheter.

Jag har mött släktingar som förbjudit mig att informera patienten. Eftersom jag arbetar inom palliativ vård brukar jag försäkra mig om att patienten fått rimlig information. Sedan brukar jag lova att inte själv ta upp ämnet, men att om patienten frågar mig så kommer jag att ge sanningsenlig information.

VAD SÄGER RELIGIONERNA?

Tre av världsreligionerna har ett gemensamt ursprung i den arabisk-semittiska kulturen – judendomen, kristen-

Författare

INGRID UNDERSKOG

överläkare, palliativa sektionen, geriatriiska kliniken, Regionsjukhuset, Örebro.

Vid sidan om den evangelisk-lutherska kristna religionen finns många olika kristna kyrkofamiljer representerade i Sverige. Den katolska kyrkan är med sina ca 170 000 medlemmar den största frikyrkan. Den ortodoxa kyrkan omfattar ett 15-tal ortodoxa och österländska kyrkor. (Denna och övriga bilder är hämtade ur boken »Människor och tro», IJL Multi-Faith Rådgivning, 1997.)

finns en personlig Gud» (15 procent instämde i påståendet); 2. »Det finns något slags ande eller livskraft» (35 procent); 3. »Jag vet inte vad jag skall tro» (28 procent); 4. »Jag tror egentligen inte på att det finns någon slags ande, gud eller livskraft» (20 procent).

I en undersökning 1990 av den svenska befolkningens inställning svarade 10 procent att de besökte en gudstjänst minst en gång i månaden och 48 procent att de aldrig går i kyrkan [2]. Likväl tillhör fortfarande ca 85 procent den svenska statskyrkan.

Samtidigt finns i Sverige idag många olika kyrkofamiljer representerade. Den katolska kyrkan är den största frikyrkan med 160 000–170 000 medlemmar från olika länder. Den ortodoxa kyrkan omfattar ett femtontal ortodoxa och österländska kyrkor, de flesta knutna till någon nation, t ex den grekisk-ortodoxa och den syrisk-ortodoxa.

Inför döden

För såväl katolska som ortodoxa trosbekännare är bikten viktig när man befinner sig i livets slutskede. Den sista smörjelsen bör helst ges av en präst från den egna kyrkan. En protestant önskar ibland nattvarden.

Efter döden

Inom den ortodoxa kyrkan är kremering otänkbar, i de övriga förekommer såväl jordbegravning som kremering. Kremering blir allt vanligare i Sverige. I den ortodoxa kyrkan förekommer det att kistan är öppen under begravningsakten. Ortodoxa bekännare ber för den döde på dödsdagen, de tre första dagarna efter dödsfallet, på tolfte och fyrtionde dagen efter samt på årsdagen. Seden att vid allhelgonahelgen tända ljus på gravarna har spritt sig från katolska länder till Sverige.

JUDENDOMEN

Det var först under sent 1700-tal som judarna fick tillåtelse att utöva sin tro i

domen och islam. Deras anhängare kan alla kalla sig för Abrahams barn. De två andra världsreligionerna som jag tänker beröra, hinduismen och buddismen, har uppstått i den indiska kulturen.

KRISTENDOMEN

För bara en generation sedan levde vi i det svenska samhället i en stark enhetskultur med en officiell religion, den evangelisk-lutherska kristna religionen. Sekulariseringen har under 1900-talet

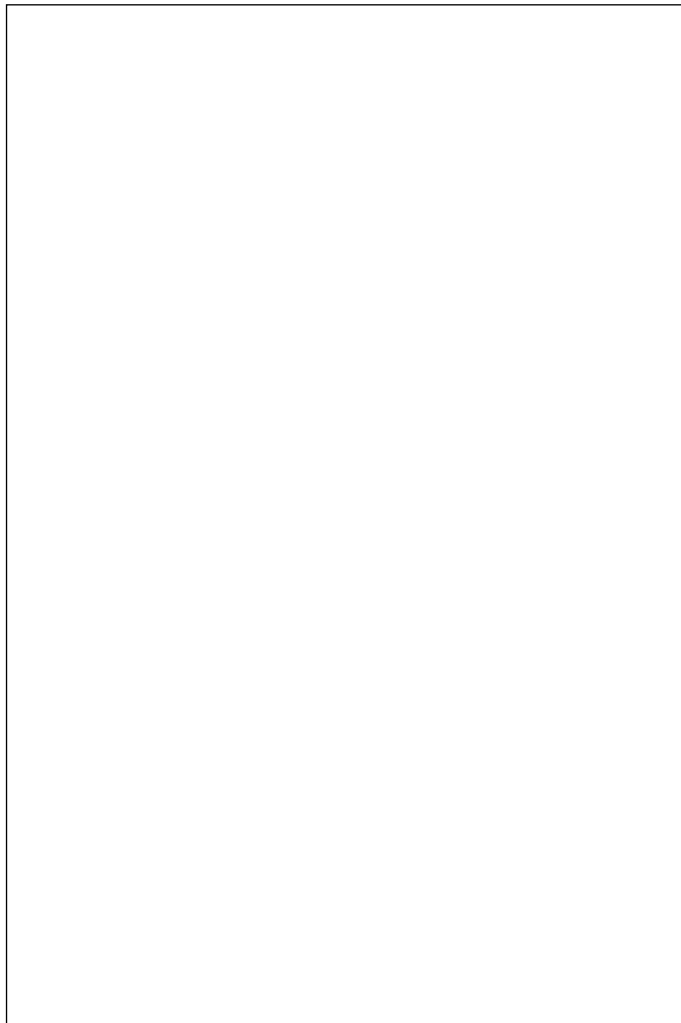
gått snabbt, vilket betyder att kyrkan som institution mist mycket av sitt inflytande i samhället, och att allt färre svenskar säger sig omfatta en kristen tro alternativt regelbundet besöka en gudstjänst. Danmark och Sverige anses vara de mest sekulariserade länderna i världen [2].

Kallenberg och medarbetare [3] redogör för en stor undersökning där man ställde frågan: »Vilket av följande påståenden är närmast din egen övertygelse?» Svartalternativen var: 1. »Det

FAKTARUTA 1

Kristendom

	Grekisk-ortodoxa kyrkan	Syrisk-ortodoxa kyrkan	Katolska kyrkan
Abort	Negativ till abort.	Negativ till abort.	Negativ till abort.
Fasta	Före påsk och jul, onsdagar och fredagar, vissa andra dagar.	Individuellt.	Fastan före påsk, speciellt askonsdagen och långfredagen.
Kost	Inga restriktioner, utom fastedagar.	Under fastedagar: vegetarisk kost.	Inga restriktioner.
Bemötande på sjukhus	Fråga patient eller närstående. Tolk vid behov.	Fråga patient eller närstående. Tolk vid behov.	Fråga patient eller närstående. Tolk vid behov.
Obduktion	Endast om mer information kan fås eller om lagen kräver det.	Inget organ får avlägsnas ur kroppen.	Tillåten.
Vilodagar	Söndag och speciella helgdagar.	Söndag och speciella helgdagar.	Söndag och speciella helgdagar.

Tora, dvs de fem Moseböckerna, spelar en central roll i den judiska gudstjänsten. Vid varje sabbat läses ett avsnitt ur Tora, »undervisning, vägledning», så att under ett år alla Moseböckerna har lästs.

För en del judar är det naturligt att tro på ett liv efter döden, andra är mindre säkra på detta.

Inför döden

En del rabbiner hävdar att man inte skall tala om hur allvarlig en sjukdom är utan i stället försöka ge den sjuke hopp om tillfrisknande [4]. Samtidigt uppmuntras den dödssjuka att se om sina angelägenheter, både de jordiska och de andliga. Den judiska lagen påminner om att en döende måste betraktas som en levande människa i alla avseenden [4].

Under döendefasen skall det vara lugnt i rummet där den döende är. Helst bör ingen lämna rummet.

Efter döden

Det är den äldste sonen som sluter den dödes mun och ögon. Vänner eller släktingar med samma tro tar hand om den döda kroppen. Det finns ett judiskt begravnings-sällskap som närstående eller vårdpersonal kan kontakta. Begravningen skall äga rum inom tre dygn och helst på en judisk begravningsplats.

I den judiska traditionen är det viktigt att trösta de sörjande. Sorgeperioden omfattar olika delar, varav den första sträcker sig från dödsfallet till begravningen (aninut), den andra omfattar de sju första dagarna efter begravningen (shiva) och den tredje perioden omfattar den första månaden (shloshim) efter begravningen. Efter en förälder är sorgeperioden ett år (avel).

Under shiva bör man inte lämna huset eller utföra arbete. Under shloshim bör man inte klippa håret eller raka skägget, gå på fest eller klä sig festligt.

Sverige, och från början bara i vissa bestämnda städer. I Sverige finns idag ca 20 000 judar. I de större städerna finns synagogor och judiska församlingar.

Gamla Testamentet i Bibeln är judarnas heliga skrift. Tora, dvs de fem Moseböckerna, har 603 regler för det dagliga livet. Lördagen är vilodagen, sabbaten. Sabbaten inleds på fredag kväll vid solnedgången med att hustrun i familjen tänder sabbatsljuset. På lördagen samlas man i synagogan och läser ur Tora. Det råder lugn och ro och alla aktiviteter regleras i Tora och i tolkningarna av den.

Det finns många regler för vad och hur man skall äta. Det som är tillåtet att äta kallas kosher, rent. Man skiljer noga mellan mjölk- och köttprodukter och på de redskap som man använder till de olika produkterna.

Inom judendomen finns det, precis som inom alla religioner, olika sätt att förhålla sig till tron. De mer liberala judarna ser den mosaiska lagen som rådgivande och vägledande, de konservativa anser att judisk lag är plikt men förhåller sig likväl ganska flexibla, medan ortodoxa judar vill att Tora skall respekteras och tillåter inte några förändringar eller eftergifter för det moderna

samhället. Ortodoxa judar är ovanliga i Sverige.

De flesta judar undviker att äta fläskkött.

FAKTARUTA 2

Judendom och islam

	Judendom	Islam
Abort	Negativ inställning till abort, såvida inte moderns liv är i fara.	Endast om moderns liv är i fara eller andra extrema situationer.
Fasta	Under den judiska påsken råder speciella regler. Ingen jäst föda.	Ramadan.
Kost	Stränga regler för en ortodox jude. Endast kött från speciellt slaktade djur. Ingen blodmat, hästkött eller skaldjur. De flesta judar undviker fläskkött.	Förbjudet att äta fläskkött, blodmat, kött från orent slaktade djur och att dricka alkohol.
Bemötande på sjukhus	Framför allt kostfrågor. Fråga patienten eller anhöriga.	Män bör vårdas av män och kvinnor av kvinnor (gäller inte alla muslimer). Tolk bör vara muslim och av samma kön som patienten.
Obduktion	Endast om lagen kräver det eller för att få information om ovanlig sjukdom.	Endast om man misstänker brott eller är osäker om dödsorsaken.
Vilodagar	Fredag kväll till lördag kväll.	Fredag är gemensam böndag.

ISLAM

Idag är islam den näst största religionen i Sverige. Man räknar med att det finns ca 250 000 muslimer i Sverige. Många olika riktningar finns företrädade med mycket stora variationer i hur strängt man tillämpar sin religion. Sekularisering finns inte bara i den kristna religionen.

Varje muslim uttalar trosbekännelsen: »Det finns ingen Gud utom Gud (Allah) och Muhammed är hans sändebud.» Man räknar även Abraham, Moses och Jesus till profeterna, men Muhammed som levde på 600-talet e Kr är den störste profeten.

Den heliga skriften är Koranen, som är indelad i suror. Koranen bör läsas på originalspråket, arabiska, även om de flesta muslimer idag inte är araber.

De två stora riktningarna inom islam är sunni och shia. Splittringen skedde mycket tidigt och hade sin grund i oenighet om hur man skall tolka profeten Muhammeds avskedsord. Nästan 90 procent av världens muslimer är sunnimuslimer, men i Sverige finns en större andel shiamuslimer beroende på den stora invandringen från det shiamuslimska Iran.

För sunnimuslimerna är de fem hörnstenarna trosbekännelsen, bönen (en troende muslim ber fem gånger om dagen vänd mot Mekka), allmosan (2,5 procent av inkomsten bör ges i gåva till de fattiga), fastan och vällfärden till Mekka.

Fastemånaden är Ramadan vilken förskjuts med tio dagar varje år, beroende på att man följer månåret. Under Ramadan får man varken äta eller dricka från solens uppgång till dess nedgång. Under natten kan man äta. Man gör också undantag för den som är sjuk, gravid eller på resa. Alla former av griskött är förbjudna för en muslim, liksom alkohol.

Inför döden

När en muslim är nära att dö önskar han läsa trosbekännelsen, be om förlåtelse och lyssna till läsning ur Koranen. Denna läsning måste en annan muslim göra, helst på arabiska. Den döende vill ligga med ansiktet mot Mekka. Ofta förhåller sig muslimer lugna inför döden eftersom de tror att allt som sker, sker enligt Allahs vilja.

Efter döden

Den döda kroppen skall genomgå rituella tvättningar. Den får helst inte vidröras av någon av annat kön. På många större orter finns en muslimsk förening som kan hjälpa till med de praktiska arrangemangen. Tvättningarna är omfattande och kräver gott om utrymme. Den döda skall begravas snarast möjligt och helst på en muslimsk begravningsplats.

Sinnesnärvaro och stillhet är två vägledande ord för en buddhist. Munken Bhante Paññaratana visar sin vördnad inför Buddhastatyn i Stockholms Buddhistempelet i Jakobsberg.

FOTO: BRITT-INGER HALLONGREN

Koranen, islams heliga skrift, läses och förklaras i familjens mitt. Alla deltar och läser efter ålder och förmåga.

Man använder jordbegravning och även graven skall vara vänd mot Mekka. Graven skall vara höjd över markplanet.

De sörjande inbjuder till en minneshögtid 40 dagar efter dödsfallet och på årsdagen. Man läser då Koranen och intar en gemensam måltid.

BUDDHISMEN

Buddhismen växer i Sverige. Det finns drygt 15 000 buddhister från olika länder i Asien, men det finns också en växande skara svenskar som antagit den buddhistiska tron. I Fellingsbro utanför

FOTO: CONNY NYLÉN

Örebro finns den enda stupan, en helig byggnad.

Buddhismen kan sammanfattas i orden allkärlek, medlidande, medglädje och sinnesjämvikt. Buddha föddes som ende sonen till en indisk furste under namnet Siddharta ca 500 f Kr. Enligt buddhistisk tradition hade han då redan levt i mer än 500 inkarnationer.

Han växte upp isolerat och kom först vid 29 års ålder i kontakt med sjukdom, lidande och ålderdom. Detta skakade honom så att han lämnade palatset för ett liv i askes. Då han en dag mediterade under ett bodhiträd fann han vägen till förlösning och blev en buddha, en upplyst.

Han formulerade fyra sanningar om livet: 1. Livet är lidande; 2. Lidandet beror av själviskhet; 3. Denna själviskhet kan människan befrias från; 4. Den åttfaldiga vägen leder till befrielse.

Buddha dog själv över 80 år gammal och ingick enligt buddhistisk tro i nirvana, förlossning från Samsara, det eviga kretsloppet.

De viktigaste skrifterna kallas Tripitaka och innehåller munkregler, tal och berättelser om Buddha samt filosofiska utläggningar.

Buddhister är vanligen vegetarianer, eftersom de visar respekt och vördnad för allt liv. De tror på återfödelsen men också på att man själv påverkar sina vidare öden genom sina handlingar. Genom meditation lär man sig att inte vara rädd för döden, utan i stället uppfatta den som en övergång till en annan tillvaro. Den buddhistiska inställningen till döden kan idag studeras i »Den tibetanska dödsboken» [5].

Inför döden

En buddhist vill veta om att han närmar sig döden så att han kan förbereda

sig. Den sinnesstämning som den döende befinner sig i vid dödstillfället är viktig, eftersom han tar med sig den in i nästa tillvaro. Därför avstår den döende ibland från medicin som påverkar väkenhetsgraden. Särskilda traditioner gäller för munkar och nunnor.

Efter döden

Egentligen skall en buddhist inte sörja. Stillheten som fanns omkring den döende skall fortsätta även efter dödsfallet. Den döda kroppen skall vara kvar tre dagar i hemmet. Det finns inga regler för begravning eftersom det inte uppfattas som viktigt. Man kan använda både jordbegravning och kremering.

HINDUISMEN

De hinduer som finns i Sverige kommer vanligen från Uganda, Indien eller Sri Lanka. Det finns en del svenskar som har konverterat till hinduism, vanligen inom Hare Krishna-rörelsen. Ordet hindu kommer från Sindhu, sanskrit för floden Indus. Religionen föddes just i Indusdalen för 3 000–4 000 år sedan.

Hinduerna tror på en gudomlig kraft, Brahman, som manifesterar sig i många olika former, dvs många olika gudar. Det finns tre huvudvägar till det rätta livet: osjälviskt handlande, djup hängivenhet och kunskapens väg. Även hinduer tror på återfödelsen, och strävar emot att befria sig från denna och uppnå nirvana.

De heliga skrifterna omfattar bland annat Veda-skrifterna och Bagavad Gita. Många hinduer är vegetarianer. De hyser stor vördnad för livet och anser både djur och växter heliga. Många undviker kroppskontakt och hälsar inte genom att skaka hand utan genom att slå ihop sina händer och buga lätt.

I hinduismen finns tre vägar till det rätta livet: osjälviskt handlande, djup hängivenhet och kunskapens väg. De heliga skrifterna omfattar bl a Vedaskrifterna och Bagavad Gita.

Inför döden

När en hindu skall dö, vill hon/han vara så nära jorden som möjligt, gärna i sitt hem. På sjukhus önskar man ett eget rum och att anhöriga skall vara närvarande. Om man riktar sina tankar mot Brahman i dödsögonblicket har man

FAKTARUTA 3

Buddism, hinduism och sikhism

	Buddism	Hinduism	Sikhism
Abort	Restriktiv till abort.	Negativ till abort utom då moderns liv är i fara.	Mycket restriktiv inställning.
Fasta	Individuellt.	Individuellt. Vid fasta – endast vätska.	Ingen speciell religiös fasta.
Kost	Somliga är vegetarianer. Fråga.	Många är vegetarianer och äter inte heller fisk, ägg eller svamp. Övriga dietföreskrifter beroende på livscykel. Fråga.	Måltiden är viktig. Man delar med sig av mat till varandra. En troende sikh dricker inte alkohol, röker inte och äter inte kött.
Bemötande på sjukhus	Accepterar vanligen sjukhusets rutiner. Tolk vid behov.	Undviker kroppskontakt. Hälsar helst inte med handslag. Fråga noga om diet. Tolk vid behov.	Hälsar vanligen inte i hand. Önskar personal av samma kön. Om det långa håret måste tvättas inför operation, fråga vem som skall göra det och hur.
Obduktion	Inget principiellt motstånd mot obduktion.	Negativ inställning till obduktion, men kan accepteras om det är oundgängligen nödvändigt.	
Vilodagar	Individuellt.	Fastställda vilodagar finns inte.	Varje dag bönetider morgon och kväll.

Sikhismen, den yngsta av världens stora religioner, grundades under 1500- och 1600-talen. Den sikhiska läran förmedlas i den heliga skriften, Sri Guru Gobind Sahib.

FOTO: CONNY NYLÉN

lättare att förenas med Gud. Därför kan även hinduer avstå från mediciner som påverkar sensoriet.

Efter döden

Kroppen tvättas, och ibland vill man att den smörjs med olja. Den skall kremeras, helst inom 24 timmar (barn under ett år jordbegravs). Askan sprids i ett vattendrag. En del vill att askan förs till floden Ganges. Länsstyrelsen måste då ge tillstånd. Under de närmaste tolv dagarna efter ett dödsfall skall de närmast sörjande inte arbeta och inte gå i skolan. En änking/änka skall under den närmaste månaden efter dödsfallet inte lämna sin bostad.

SIKHISMEN

Den yngsta av världens stora religioner är sikhismen. Den grundades under 1500- och 1600-talen i protest mot hinduismens kastväsen och islams ritualisering i landet kring Indusflodens övre lopp. Den förste läraren, Guru Nanak, föddes år 1469. Det centrala i hans förkunnselse var att Gud är en och att han är sanning. Guru Nanak följdes av nio gurer, men den siste, Guru Gobind Singh, död år 1708, fastställde att efter honom skulle det inte finnas fler lärare, utan guruaämbetet skulle uppbäras av den heliga skriften, Sri Guru Granth Sahib.

Denna spelar en mycket viktig roll. Den finns längst fram i templet, som kallas Gurdwaran. I Sverige finns ett tempel i Tullinge söder om Stockholm. Varje dag läser man ur den heliga skriften i samband med morgon- och aftongudstjänst. Alla människor antas vara lika mycket värda. Varje manlig sikh bär namnet Singh, lejon, och varje kvinna namnet Kaur, prinsessa.

I hela världen finns idag ca 15 miljo-

ner sikh. I Sverige finns knappt 1 000 sikh, de flesta från Indien. Religiöst centrum för sikherna är Amritsar i den indiska delstaten Punjab. Där finns det Gyllene templet.

Sikherna har fem viktiga symboler, som alla börjar på K: Kesh – ej klippt hår (symbol för hängivenheten till Gud); Kanga – kammen (symbol för disciplin); Kirpan – svärdet (symbol för mod); Kara – järn- eller stålarmband (symbol för enheten i Gud) och Kach – knälånga underbyxor (symbol för god moral). Män kompletterar med en turban, som är mycket viktig för den sikhiska religiösa identiteten.

Före döden

Sikherna tror på själens återfödelse och målet för dem är befrielsen från denna. En manlig patient vill helst skötas av manlig personal och en kvinnlig patient av kvinnlig personal. Den svårt sjuke patienten önskar gärna höra läsning ur den hela skriften, Sri Guru Granth Sahib. Släktingar och vänner önskar finnas med hos den sjuke.

Efter döden

När en sikh dör, tvättas kroppen och kläs i de fem sikhiska symbolerna. Golvet i rummet tvättas och täcks med vita lakan. Kroppen kremeras och askan sprids i ett vattendrag i samband med en speciell ceremoni. Efteråt hålls en gudstjänst i den avlidnes hem eller i templet, Gurdwaran (Tullinge). I samband med denna högtid läser man hela Sri Guru Granth Sahib, vilket tar ca 48 timmar.

VISA RESPEKT GENOM KUNSKAP

För att visa den respekt mot våra patienter som Hälso- och sjukvårdslagen föreskriver måste vi skaffa oss kunskap

om hur anhängare av olika religioner vill bli behandlade. Denna kunskap kan man oftast skaffa sig genom att fråga sin patient om hur hon/han vill ha det. Uppstår språkliga svårigheter måste en tolk tillkallas. På vårdavdelningar och vårdcentraler bör det också finnas översiktslitteratur, där man kan skaffa sig kunskap om olika religioner [6-8].

Idag finns också sjukvårdspersonal från ett flertal andra religioner, vilka kan hjälpa till med information om andra kulturer och religioner. Sjukhuskyrkan står också gärna till tjänst med upplysningar och kontakter med olika trosriktningar.

Det är självklart att inga kristna symboler, såsom bibel, psalmbok, krucifix eller liknande, får finnas i det rum där en icke-kristen människa vårdas. Det gäller naturligtvis även efter döden.

Referenser

1. Sachs L. Sjukdom som oordning. Stockholm: Gedins, 1996.
2. Bexell G, red. Gud. Sju lundateologer föreläser. Brutus Östlings bokförlag Symposition. 1997.
3. Kallenberg K, Bråkenhielm CR, Gerry Larsson G. Tro och värderingar i 90-talets Sverige. Om samspelet livsåskådning, moral och hälsa. Stockholm: Libris 1996.
4. Kübler-Ross E. Döden. Stockholm: Rabén & Sjögren, 1988.
5. Rinpoche S. Den tibetanska dödsboken. Stockholm: Commentus förlag, 1995.
6. Helander L, Johansson A. Möte med religioner. Stockholm: Esselte, 1987.
7. Hallingberg KS, Larsson IJ, red. Människor och tro. Svensk sjukvård möter världsreligionerna. Stockholm: IJL Multi-Faith Rådgivning, 1997.
8. Ekblad S, Jansson S, Svensson PG. Möten i vården. Transkulturellt perspektiv på hälso- och sjukvården. Stockholm: Liber Utbildning, 1996.